

УДК 930(477)(092) МУСИЄНКО

Сергій ПИВОВАРОВ

**ВИКЛАДАЦЬКА ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
К. С. МУСИЄНКО**

У статті характеризується педагогічна та наукова діяльність викладача історичного факультету Чернівецького університету К.С. Мусієнко (1922-1990 рр.). Наводиться біографія дослідниці, аналізуються роботи, присвячені вивченню опозиції в армії Олександра Македонського під час Східного походу, визначається її внесок у розвиток вітчизняної науки про античність.

Ключові слова: К.С. Мусієнко, Чернівецький університет, історія еллінізму, опозиція, Східний похід Олександра Македонського.

Сергей ПИВОВАРОВ

**ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКАЯ И НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
К. С. МУСИЕНКО**

В статье характеризуется педагогическая и научная деятельность преподавателя исторического факультета Черновицкого университета К.С. Мусиенко (1922-1990 гг.). Публикуется биография исследовательницы, анализируются работы, посвященные изучению оппозиции в армии Александра Македонского во время Восточного похода, определяется её вклад в развитие отечественной науки об античности.

Ключевые слова: К.С. Мусиенко, Черновицкий университет, история эллинизма, оппозиция, Восточный поход Александра Македонского.

Sergiy PYVOVAROV

TEACHING AND SCIENTIFIC WORK OF K. MUSIENKO

Pedagogical and scientific work of lecturer of historical department of the university of Chernivtsi – K. Musienko (1922-1990) is characterized in this article. The biography of researcher is lightened up, works about the study of oppositions in the army of Alexander Macedonian during the East conquest are analysed, contribution in development of science about antiquity is determined.

Keywords: K. Musienko, University of Chernivtsi, history of ellenism, opposition, East conquest of Alexander Macedonian.

Відзначення 70-річчя факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича – ще одна нагода проаналізувати основні віхи в розвитку історичної науки на Буковині, згадати вже призабуті імена вчених і викладачів, які своєю діяльністю прославили навчальний заклад й сприяли його висуненню на передові позиції у дослідженні проблем минулого.

Серед викладачів факультету 50-80-х років минулого століття, без лекцій і семінарів яких неможливо уявити підготовку студентів-істориків, одне із чільних місць посідає постать К.С. Мусієнко (1922-1990 рр.).

Вона вміла зачарувати аудиторію змістовним викладом грецької та римської історії, вчила аналізу історичних процесів, критичному підходу до джерел, пробуджувала у студентства інтерес до науково-дослідної роботи.

К.С. Мусієнко (уроджена Жилінська) народилася 29 травня 1922 р. у м. Боровичі Новгородської обл. в освіченій, інтелігентній родині. Глава сім'ї С.В. Жилінський був відомим театральним діячем. Він працював актором у драмтеатрах, пізніше – режисером Марійського театру опери і балету в Ленінграді. Мати – А.С. Жилінська (уроджена Костроміна), закінчивши Бестужівські курси та університет, викладала в школах міста на Неві російську мову та літературу.

Із 1923 р. родина Жилінських проживала в Ленінграді, з яким пов'язані дитячі та юнацькі роки Кіри Сергіївни. 1930 року вона пішла до першого класу ІІІ № 1 Смольнінського р-ну, яку успішно закінчила 1940 р. Тоді ж почала навчання на історичному факультеті Ленінградського університету. Вже на першому курсі Кіра Сергіївна захопилася вивченням стародавньої історії, особливо її приваблювала античність. Цьому сприяли лекції всесвітньо відомих фахівців з історії Стародавньої Греції та Риму: С.І. Ковальова, С.Я.Лур'є, І.І. Толстого, А.І. Доватура та інших. Інтерес до історії античного світу пробуджували також часті відвідини Державного Ермітажу, де зберігалися численні вироби античного мистецтва, інших музеїв та бібліотек, в яких зосереджувалися чудові зразки матеріальної культури та збірки книг з античної проблематики [17, с.4, 48; 2].

Навчання у вузі перервала війна. Опинившись у блокадному Ленінграді, Кіра Сергіївна, як і сотні тисяч жителів міста, взяла посильну участь в його обороні. Продовжуючи навчання, вона була бійцем самооборони університету та чергувала під час нальотів фашистської авіації. Тяжкі випробування і страждання випали на її долю. У блокадну зиму 1941 - 1942 рр. померли батьки, та й сама вона ледве врятувалася від голодної смерті. З евакуацією університету на «велику землю» у березні 1942 р. їй довелося на деякий час припинити навчання. Залишившись у місті, Кіра Сергіївна йде працювати контролером у трест «Ленводопровід» і продовжує навчання на 2-му курсі вечірнього відділення істфаку педінституту ім. Герцена. Після повернення з евакуації університету в червні 1944 р. вона знову студентка стаціонарного відділення. Протягом трьох останніх курсів Кіра Сергіївна спеціалізується по кафедрі історії Стародавньої Греції та Риму і поглиблено вивчає античну історію, зосереджуючи головну увагу на періоді еллінізму [18, с. 14].

Із закінчення університету в 1946 р., за рекомендацією кафедри, вона вступила до аспірантури, де продовжила дослідження проблем античної історії. Під час навчання в аспірантурі (1946-1949 рр.) Кіра Сергіївна досконало опанувала класичні мови і працювала над підготовкою кандидатської дисертації. За порадою наукового керівника С.І. Ковальова вона

обрала маловивчену в історіографії проблему «Політична боротьба в армії Олександра Македонського». Робота над дисертацією просувалась досить успішно, але з певних причин до закінчення аспірантури була ще не повністю готова [17, с.3,4; 2].

Після завершення терміну перебування в аспірантурі К.С. Жилінську, за розподілом, направили на роботу в Чернівецький державний університет. Усі наступні роки її життя пов'язані з нашим вузом і Чернівцями.

Вже в жовтні 1949 р. вона старший викладач кафедри стародавньої історії істфаку [17, с. 3-5]. У перший рік роботи молода викладачка читає курси «Історія Римської республіки», «Історіографія», «Латинська епіграфіка». Згодом викладає спецкурси і спецсемінари: «Історія еллінізму», «Історія Римського права», «Грецька мова», «Історія Криму в античну епоху» та інші [16, с. 33-36]. Як зазначається в характеристиці, підписаній тодішнім деканом, вона «...досить ерудована в галузі античної історії, багато працює над підвищенням своєї кваліфікації, її лекції по змісту відповідають вимогам університетського викладання» [17, с. 6].

У грудні 1952 р. відбулися зміни в особистому житті Кіри Сергіївни. Вона вийшла заміж за випускника істфаку В.В. Мусієнка (1926-1993), пізніше добре знаного в місті й області шкільного вчителя історії.

Після злиття у вересні 1955 р. кафедри стародавньої історії з кафедрою загальної історії К.С. Мусієнко працює на посаді старшого викладача по заочному відділу. Народження трьох синів змусило її на деякий час перервати улюблену роботу. Проте і тоді вона продовжує займатися науковими дослідженнями й у виданнях факультету з'являються її публікації, присвячені питанням причин виникнення опозиції в армії Олександра Македонського, боротьби народів Середньої Азії та Індії проти македонського завоювання, аналізу історіографії Східного походу тощо [5, с. 252-263; 6; 7, с. 48-49; 8, с. 68-69].

З грудня 1964 р. Кіра Сергіївна – старший викладач кафедри загальної історії, читає курси «Історія стародавньої Греції та Риму», «Латинська мова», «Історія Німеччини», «Історія країн Азії та Африки», численні спецкурси та спецсемінари [18, с. 15]. Вона продовжує роботу над дисертаційним дослідженням і 15 грудня 1966 р. успішно захищає кандидатську дисертацію на тему «Опозиція в армії Олександра Македонського» на засіданні Спеціалізованої вченої ради історичного факультету Ленінградського університету. У 1969 році Кіру Сергіївну одностайно обирають на посаду доцента, а 1973 року рішенням Атестаційної комісії присвоюють звання доцента [17, с. 17-26].

У подальшому аж до червня 1987 р., часу виходу на заслужений відпочинок, К.С. Мусієнко плідно працює на історичному факультеті, віддаючи всю наснагу своєї душі і величезний педагогічний досвід навчанню та вихованню багатьох поколінь студентів-істориків.

За довголітню та добросовісну працю К.С. Мусієнко неодноразово одержувала нагороди, та найбільше вона гордилася своєю першою ме-

даллю – «За оборону Ленінграда», якої була удостоєна в лютому 1944 р. [18, с. 15].

За роки роботи в університеті розкрився неабиякий талант Кіри Сергіївни як педагога та лектора. Вона вміла знайти підхід до студентів, зацікавити їх, пояснити їм незрозуміле, а головне – вчила дару людяності, прилучала до загальнолюдських цінностей та орієнтирів. Кіра Сергіївна була прекрасним лектором, уміла доступно, зрозуміло і цікаво висвітлити найскладніші питання античної історії, обґрунтувати причинно-наслідковий зв'язок між подіями, всебічно охарактеризувати ту чи іншу видатну постать в історії Стародавньої Греції чи Риму. Тому студенти охоче відвідували її лекції та спецкурси. Стомлені заполітизованими заняттями з багатьох історичних і «квазіісторичних» дисциплін, переобтяжених цитатами, цифрами і прогнозами, студенти поспішали на лекції Кіри Сергіївни, щоб знову потрапити в демократичну атмосферу аудиторії, почути цікавий виклад матеріалу, який йшов від душі, а не від папірця (текстами лекцій вона майже не користувалася), нестандартний погляд на загальновідомі події тощо. Своєю ерудованістю, знанням історії Стародавньої Греції та Риму, середньовічного часу вона підкоряла слухачів, ставала взірцем для наслідування.

Значний внесок зробила К.С. Мусієнко у розвиток вітчизняної історіографії античності. Завдяки її працям Чернівецький університет продовжував залишатися одним із небагатьох вузів України, де серйозно вивчалися проблеми античної історії. Наукова спадщина дослідниці невелика – близько 15 робіт (відомих автору цих рядків), але вони присвячені майже недослідженим, на той час, питанням минулого Стародавньої Греції і дають змогу зрозуміти витоки низки подій та процесів елліністичного часу.

Наукові публікації та кандидатська дисертація К.С. Мусієнко присвячені дослідженню політичної боротьби в Македонії та опозиції в армії Олександра Македонського під час Східного походу [3]. Ці питання більшість дослідників обминали, вважаючи другорядними. Між тим їхнє вивчення дозволяє охарактеризувати політику македонського царя Олександра III на Сході, визначити роль армії у політичному житті, висвітлити особливості взаємовідносин полководця та армії тощо.

Кандидатська дисертація Кіри Сергіївни «Опозиція в армії Олександра Македонського» дає можливість зрозуміти механізм підготовки до Східного походу, його рушійні сили, причини перемог македонців над персами, обставини завершення кампанії, а також підоснову подальшого розвитку елліністичного світу. Фактично це єдине на сьогодні капітальне дослідження з даної проблеми [18, с. 16-17].

Джерельною базою для роботи послужили праці античних істориків, які висвітлювали історію Східного походу. Це твори Плутарха, Юстина, Арріана, Курція Руфа, Діодора Сицилійського та ін. В дослідженні також використані роботи вітчизняних вчених: Н.М. Хвостова, С.І. Кова-

льова, К.К. Зельїна, А.Б. Рановича, А.С. Шофмана та наукові доробки зарубіжних антикознавців: І.Дройзена, В.Тарна, Г.Роде, Х.Робінсона, Р.Коана, П. Ключе, А.Тойнбі, Г.Гриффита, Р.Барнетта, Р.Таера та ін.

У першому розділі дисертації «Політична боротьба серед македонської знаті в період підготовки Східного походу» детально аналізуються всі версії вбивства Олександрового батька Філіпа II Македонського. На основі зіставлення свідчень джерел дослідниця доходить висновку, що вбивство Філіпа II було результатом політичної боротьби двох угруповань македонської знаті. Вона характеризує обидва угруповання, стару македонську знать на чолі з Аталом, яка підтримувала Філіпа та «нових людей» – прибічників Олександра. Дослідниця переконливо доводить неминучість конфлікту між батьком і сином і подає докази, які засвідчують причетність Олександра та його прибічників до усунення Філіпа перед початком походу на Схід.

Другий розділ дисертації «Політика Олександра та його прибічників під час Східного походу» характеризує еволюцію завойовницьких планів македонського царя та його найближчого оточення – від ідей про «звільнення» греків малоазійського узбережжя до створення світової держави. Авторка визначає основні тенденції політики Олександра: прагнення до світового панування, змішування населення з метою його повного підкорення, будівництво міст, завоювання узбережжя і влаштування зручних гаваней, спорудження флоту. Вона показує, що для здійснення своїх планів Олександр Македонський спирався не тільки на греко-македонську знать та армію, а й на вищі прошарки завойованих ним міст і народностей, на знать, торговців, жрецтво. Там, де це було можливо, він залишав тих же правителів, які були до нього.

Питанню про опозицію македонської знаті присвячений третій розділ дисертаційного дослідження. В ньому Кіра Сергіївна всебічно аналізує розвиток опозиційних настроїв серед македонської знаті, переконливо показує, що утворення величезної держави перетворювало власне Македонію в одну з її провінцій, а це було не вигідно частині знаті з армії Олександра. Ще більше дратували македонців відхід царя від грецьких традицій, проголошення його сином бога Амона та зближення з варварською знаттю. На думку опозиції, завойованих земель і багатств для Македонії було досить і похід слід було припинити після прилучення Єгипту до держави Олександра. Продовження Східного походу призвело до виникнення ряду змов проти Олександра Македонського, який жорстко розправлявся із змовниками. Спочатку був страчений Філота, потім знищений його батько Парменіон. Влітку 328 р. до н.е. Олександр вбив свого друга Кліта, який перейшов на бік опозиції і припинив його підтримувати. Пізніше були страчені учасники змови ««пажив», а також усунутий Каллісфен – племінник та учень Аристотеля. Проте повністю знищити опозицію Олександру не вдалося і досить швидко невдоволення його політикою поширилось і в армії.

У четвертому розділі «Масова опозиція в македонській армії під час Східного походу» авторка констатує, що в армії, яка переважна складалася із заможних македонських селян, вже після битви під Гавгамелами почали поширюватися надії на швидке закінчення воєнних дій та повернення додому. Рядові воїни не підтримували ідею Олександра про світове панування і вихід до меж Ойкумени. Значний опір підкорених народів Середньої Азії та Індії, втомленість солдатів, їхнє бажання повернутися до домівок призвели до відмови армії слідувати далі на схід і внесли корективи в плани македонського царя.

Дослідження К.С.Мусієнко суттєво збагатили вітчизняну історіографію, присвячену періоду еллінізму. В ньому чітко простежується конфлікт між старою патріархальною монархією Філіпа II, грецькою полісною системою і новим утворенням – елліністичною монархією, показується неминучість перемоги останньої та її історична прогресивність [18, с. 17-18].

Праця дослідниці знайшла належне визнання серед антикознавців [1, с. 402, 431] і збагатила історичну науку цінним цілісним дослідженням, яке й сьогодні заслуговує на опублікування у вигляді монографії.

Спливає час, проходять роки, немає серед живих відданої своїй справі, невтомної трудівниці на викладацькій ниві, талановитого педагога та висококваліфікованого історика-античника – Кіри Сергіївни Мусієнко. Але назавжди зосталося з нами і серед нас те Добре, Вічне й Розумне, що вклала вона у сотні випускників історичного факультету.

Джерела та література: 1. Гафуров Б.Г., Цибукидис Д.И. Александр Македонский и Восток. – М.: Наука, 1980; 2. Запис бесіди автора з Ю.В.Мусієнком (лютий 1997 р.); 3. Мусієнко К.С. Опозиция в армии Александра Македонского. – Рукопись кандидатской диссертации. – Л., 1966; 4. Мусієнко К.С. Католическая экспансия против Молдавского княжества // Материалы научной сессии Черновицкого госуниверситета. – Черновцы, 1959; 5. Мусієнко К.С. Борьба народов Средней Азии и Индии против македонского завоевания // Научные записки Черновицкого держуниверситета. – Чернівці, 1961. – Т.54. – Вип. 3 – С. 252-263; 6. Мусієнко К.С. Массовая оппозиция в армии Александра Македонского / / Материалы XVII научной сессии Черновицкого госуниверситета. – Черновцы, 1961; 7. Мусієнко К.С. История восточного похода Александра Македонского в современной историографии // Тезисы докладов XIX научной сессии. – Черновцы, 1963. – С. 48-49; 8. Мусієнко К.С. Борьба знати против политики Александра на Востоке // Тезисы докладов XX научной сессии. – Черновцы, 1964. – С.68-69; 9. Мусієнко К.С. Политическая борьба в Македонии накануне Восточного похода // Тезисы докладов XXI научной сессии. – Черновцы, 1965. – С.69-70; 10. Мусієнко К.С. Панэллинская политика в период завоевания Азии // Материалы XXII научной сессии. – Черновцы, 1966; 11. Мусієнко К.С. Опозиция в армии Александра Македонского.- Автореф. канд. дис-Л.,1966; 12. Мусієнко К.С. К вопросу о панэллинской программе в период завоевания Малой Азии Александром

Македонским // Тезисы докладов XII научной сессии. Секция исторических наук. – Черновцы, 1966. – С.85-87; **13.** Мусієнко К.С. Історія Стародавньої Греції: Методичні вказівки для студентів-заочників. Чернівці, 1971. – 21с.; **14.** Мусієнко К.С., Мусієнко А.В. Этнографические сведения у Арриана // Всесоюзная сессия по итогам полевых этнографических и антропологических исследований 1982-1983 гг.: Тезисы докладов. – Черновцы, 1984. – № 2. – С. 400-401; **15.** Мусієнко К.С. Ідея світового панування у планах Олександра Македонського // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнографії. – Чернівці, 1997. – Вип. 3. – С. 19-25; **16.** Особиста справа студента Винокура Й.С. (1948-1953) // Архів ЧНУ ім. Ю.Федьковича. – Інв. № 52; **17.** Особиста справа Мусієнко К.С. (1949-1987) // Архів ЧНУ ім. Ю.Федьковича. – Інв. № 19; **18.** Пивоваров С. К.С. Мусієнко – педагог і науковець // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнографії. – Чернівці, 1997. – Вип. 3. – С. 13-19.

УДК 94(477.85)“18/19”(092):378

Сергій ПОПИК, Олександр МАСАН
ПРОФЕСОР ЙОГАН ЛОЗЕРТ –
ФУНДАТОР МЕДИЄВІСТИЧНИХ СТУДІЙ
У ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

У повідомленні йдеться про науково-освітню діяльність першого професора всесвітньої історії в Чернівецькому університеті Йогана Лозерта (1846-1936), який був визначним фахівцем у галузі середньовічного джерелознавства. Він працював на філософському факультеті упродовж 1875-1893 рр. і читав курси лекцій з історії Стародавнього Сходу, античності, середньовіччя та нового часу. Й. Лозерт вивчав історію ранньої європейської реформації і в 1884 р. видав монографію «Гус і Вікліф», яка того самого року вийшла в Лондоні в англійському перекладі під назвою «Вікліф і Гус». Великою заслугою чернівецького дослідника була підготовка наукового видання головного твору Дж. Вікліфа – «Трактату про Церкву», яке побачило світ у Лондоні 1886 р. До учнів Й. Лозерта належав Р.Ф. Кайндль, який на початку ХХ ст. став професором і ректором Чернівецького університету.

Ключові слова: всесвітня історія, історія середніх віків, джерелознавство, Чернівецький університет, Й. Лозерт, Я. Гус, Дж. Вікліф, Р.Ф. Кайндль.

Сергей ПОПЫК, Александр МАСАН
ПРОФЕССОР ЙОГАН ЛОЗЕРТ –
ОСНОВОПОЛОЖНИК МЕДИЕВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
В ЧЕРНОВИЦКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

Первым профессором всеобщей истории в Черновицком университете был Йоган Лозерт (1846-1936), выдающийся специалист в области источ-